

گنجینه‌ای گرانسنگ در یزد: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه صدوقی یزدی^۱

حسین مسرت

نقش فرهنگی مرحوم صدوقی

«جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای حاج شیخ محمد علی صدوقی یزدی، امام جمعه محترم یزد، از خاندان پر سابقه منسوب به محدث بزرگوار، شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه قمی (۳۸۱ق) است و همواره با علوم و دانش‌های اسلام سر و کار داشته‌اند»^۲.

حجت‌الاسلام و المسلمین صدوقی، از روحانیون علاقه‌مند به مباحث فرهنگی بود. وی به غیر از شرکت مستمر و علاقه‌مندانه در جلسات شورای فرهنگ عمومی استان یزد که به ریاست خود او تشکیل می‌شد و پیوسته رهنمودهای سودمند و راهگشایانه‌ای داشت و همین حضور مستمر و سامان‌مند وی در این جلسات، باعث شده بود که شورای فرهنگ عمومی استان یزد، همواره در جایگاه برتر شوراهای کشور قرار گیرد.

از جمله خدمات ماندگار مرحوم صدوقی در این شورا، پیشگامی چاپ کتاب ارزنده و مستند «فرهنگ عامه اردکان» اثر دکتر سید محمود طباطبایی اردکانی بود که پس از چاپ این کتاب و بازتاب خوبی که بین مجامع علمی و فرهنگی و اصحاب قلم داشت، باعث شد دیگر شوراهای فرهنگ عمومی استان‌های کشور موظف شوند به مقوله فرهنگ بومی و عامیانه، بهایی بیشتر بدهند و چاپ این گونه کتاب‌ها و انجام این‌گونه پژوهش‌ها در دستور کار آنان قرار گیرد.

۱. حسینی اشکوری، احمد، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه صدوقی یزدی، قم؛ مجمع ذخائر اسلامی، ۱۳۸۳. (۱۸۲ صفحه، مصور، رنگی).
۲. همان، مقدمه، ص ۵.

به یاد ماندنی‌ترین اقدام وی به هنگام تصویب طرح این جانب با عنوان «دانشنامه یزد»^۱ در شورای فرهنگ عمومی استان یزد به تاریخ ۱۳۷۷/۸/۲۳ بود که وی علاوه بر استقبال خوب و شایسته از این طرح ملی و استانی، تأکید نموده بود که حاضر است که ساختمان مجهزی را هم برای پیشبرد کار تدوین دانشنامه و استقرار پژوهشگران، در اختیار هیئت علمی دانشنامه یزد بگذارد. حیف که این طرح، با وجود معرفی هیئت علمی قوی و کارآمد و برگزاری چندین جلسهٔ سودمند و کارگشا با حضور استاندار وقت یزد، آقای مهندس حمیدکلانتری، در چارچوب مقررات اداری و برخی ندانم کاری‌ها تاکنون به سرانجامی خوش نرسیده و شاید روزی نگارنده بتواند در محیطی مساعدتر و به همراهی همان هیئت علمی و پشتیبانی مدیران علاقه‌مند استان یزد، آن را به سر منزل مقصود برساند، بگذریم.

مرحوم صدوقی در بیشتر همایش‌های فرهنگی، ادبی، هنری و پژوهشی حضور می‌یافت، همایش‌هایی که گاه مسئولان مربوطهٔ آن، حضوری کمرنگ داشتند و از جمله در دو نشست پژوهشگران استان یزد که به همت سازمان اسناد ملی یزد برگزار شد و با وجود اینکه مدیران وقت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دیگر سازمان‌های پژوهشی و علمی استان یزد، شرکت نکرده بودند، او از آغاز تا پایان نشست و مشتاقانه به درد دل اصحاب فرهنگ و بینش گوش فراداد.

چراغ پنهان

برجسته‌ترین خدمت مرحوم صدوقی، بنیانگذاری کتابخانهٔ عظیم و منحصر به فرد شخصی او است که با علاقه‌مندی و پشتکار توانسته بود صدها نسخهٔ خطی ارزنده را در گوشه و کنار ایران، به ویژه استان یزد فراهم آورد و از خروج سرمایه‌های عظیم فرهنگی، هنری و ملی از ایران، پیشگیری کند. سرمایه‌ای که هر چند گاه یک بار به وسیلهٔ دلالان، راهی کشورهای حاشیهٔ خلیج فارس و برخی کشورهای غربی شده و گنجینه‌های آنان را آبرویی دو چندان می‌بخشد.

نگارنده که نزدیک به سی سال است در عرصهٔ پژوهش گام می‌زند و کم و بیش از کم و کیف آثار خطی ایران به ویژه در یزد آگاه است، می‌داند که این شهر کویری به دلیل خشکی هوا و رطوبت کم، جزء بهترین شهرهای ایران در زمینهٔ نگهداری نسخه‌های خطی است و همین عامل، سبب ماندگاری هزاران نسخه در این دیار کهن شده است؛ دیاری که تاریخ چند هزار ساله را با خود همراه دارد، با دانشمندی که آوازه‌شان در سراسر ایران پیچیده است.

اگر زمانی به همت مرحوم حاجت الاسلام وزیر، کتابخانهٔ وزیری بنیان شد و بیش از چهار هزار نسخهٔ خطی را در گنجینه خود نگه داشت، در این زمان با همت برخی علاقه‌مندان و بزرگان از خروج ده‌ها نسخهٔ خطی از این دیار جلوگیری شده است، هرچند هنوز هم بسیاری از نسخه‌ها راهی بازارهای ایران و جهان می‌شود و این به واسطهٔ عدم سرمایهٔ لازم برای خرید نسخه‌ها توسط کتابخانه‌های استان یزد، به

۱. این طرح در سال ۱۳۷۶ به استاندار یزد و شورای فرهنگ عمومی استان یزد ارائه شده بود.

ویژه سازمان اسناد و کتابخانه ملی استان یزد است.

در این سالیان، افرادی همچون آقایان: میرزا محمد کاظمینی (بانی کتابخانه و موزه موقوفه کاظمینی) که تمامی آثار خریداری شده اعم از کتاب و سند را وقف بر آستان مقدس امامزاده جعفر(ع) نمود، دکتر وحید ذوالفقاری، سید محمد کاظم حیدری (بانی مجموعه فرهنگی امام جعفر صادق میبد) و چند تن پزشک نامی یزد، به ویژه حجت الاسلام و المسلمین حاج شیخ محمد علی صدوقی، موفق به خرید صدها جلد از این کتابها شدند.

راه اندازی کتابخانه خطی

در سال ۱۳۸۳ با چاپ فهرست نسخه های خطی کتابخانه صدوقی یزدی، پژوهشگران ایران، از وجود کتابخانه ای بزرگ، متشکل از حدود ده هزار جلد کتاب چاپی^۱ و چند صد جلد کتاب منحصر به فرد و نادر خطی، با خبر شدند که به همت مرحوم صدوقی در شهر تاریخی و کهن یزد، فراهم گشته است و اکنون به همت آقای حسینی اشکوری - که از فهرست نگاران دانشمند و با تجربه ایران هستند و تا کنون فهرست های خطی زیادی به قلم ایشان معرفی و چاپ شده است - فهرستی از دویست نسخه ناب و نادر خطی این کتابخانه، گردآوری و چاپ شده است که پژوهندگان و هنرمندان را بیش از پیش با ارزش این مجموعه آشنا می کند.

آقای اشکوری در آغاز این کتاب آورده است:

«حضرت آقای صدوقی، طبعاً به کتاب و کتابخانه علاقه دارند و کتابخانه شخصی وی حدود ده هزار کتاب چاپی را در بر می گیرد که برخی بسیار نفیس و ارزنده هستند و به روش موضوعی (دیوئی) تنظیم شده اند. در این کتابخانه نسخه های دست نویس و نفیسی نیز گرد آمده که در بخشی خاص قرار گرفته و در حال گسترش است و تدریجاً نسخه های دیگری خریداری می کنند»^۲.

فهرست نام برده، همچون دیگر فهرست های خطی، در دو بخش سامان یافته و نویسنده اطلاعات کتاب شناختی و نسخه شناسی کتابها را درج کرده است و برای تکمیل سودرسانی آن، عکسی از نسخه های نفیس، تزئینی و گرانبهای آن را آورده تا « نمایانگر فرآورده های هنری کشورمان باشد و برای هندوستان، الگویی فنی»^۳.

تا آنجا که نگارنده این سطور آگاهی دارد، مرحوم صدوقی سالها با شوق در راه گردآوری آن کوشید و به دارندگان و فروشندگان نسخه های خطی در سراسر استان یزد، سفارش می نمود که حتماً نسخه های خوب، ارزنده و نفیس خود را به وی ارائه کنند.

۱. مرحوم صدوقی، هر ساله چند روزی به نمایشگاه بین المللی کتاب تهران می رفت و خود اقدام به خرید کتاب های مورد نیاز و علاقه اش می کرد، هر چند در نمایشگاه استانی کتاب در شهر یزد هم حضوری پر رنگ داشت.

۲. همان، مقدمه، ص ۵.

۳. همان، ص ۶.

چنان‌که اشاره شد، مرحوم صدوقی با این کار خود از خروج ده‌ها نسخه والا گهر و ارزشمند که حاصل دانش و بینش و هنر نویسندگان، کاتبان، هنرمندان، نسخه‌پردازان، مذهبیان و خوشنویسان یزدی است، از دیار ماندگار یزد پیشگیری می‌کرد.

آقای اشکوری بدون هیچ‌گونه توضیحی اشاره کرده که فهرست دویست نسخه را در این کتاب جای داده است؛ خوب می‌بود مؤلف، ابتدا آماری از نسخه‌های خطی این کتابخانه را به دست می‌داد، سپس بیان می‌کرد که این تعداد به دلایل زیر برگزیده و معرفی شده است. به هر حال فهرست نام‌برده که نه به ترتیب سنواتی و نه الفبایی است، حاوی مشخصات فنی و کتاب‌شناسی دویست نسخه نادر موجود در این کتابخانه است که گردآورنده پس از شناسایی و چاپ صفحات آغاز و انجام کتاب، در پایان کتاب نیز تصاویر رنگی نفیس‌ترین نسخه‌ها را درج کرده است.

اهمیت نسخه‌ها

با بررسی نسخه‌های خطی این فهرست، دیده می‌شود که چه مقدار از آثار نویسندگان و سخنوران یزدی در آنجا نگه‌داری می‌شود؛ آثاری همچون:

دیوان حیران یزدی، تیمور نامه اثر شرف الدین علی یزدی؛ *الانوار الجوادیه* اثر شیخ محمد هادی بن عبدالرحیم یزدی و حاشیه حاشیه یزدی بر تهذیب المنطق اثر میرزا علی‌رضا. یا چه تعداد اثر از کاتبان یزدی است؛ مانند:

محمد تقی بن محمد زمان یزدی (کاتب الوافی)؛ عبدالحسین بن محمد یزدی (*الانوار الجوادیه*)؛ عبدالرزاق بن اکبر عزآبادی (*نورالعیون*)؛ محمد علی بن محمد باقر حسینی (حاشیه تهذیب المنطق) و مثلاً در حاشیه نسخه *آتشکده آذر*، یادداشتی از سید مجدالدین تفتی درباره واقعه سیل عظیم در سانیج و علی آباد پیشکوه یزد به تاریخ ۱۱ ذی حجه ۱۳۷۵ ق ثبت شده است.^۱

از بررسی تصاویر پایانی کتاب، به هنری‌ترین آثار پی برده می‌شود؛ آثاری مانند:

گلشن راز شبستری؛ *سبحة‌الابرار جامی*؛ *دیوان حافظ*؛ *مثنوی مولوی* (شش دفتر)؛ *دیوان صائب تبریزی*؛ *مجالس المؤمنین شوشتری*؛ *آتشکده آذر بیگدلی*؛ *تاریخ جهانگشای جوینی*؛ *انجمن خاقان گروسی*؛ *کلیات سعدی*؛ *روضه الصفای میر خواند*؛ *یوسف و زلیخای جامی*؛ *خمسه نظامی گنجوی*؛ *گلستان سعدی*؛ *تیمورنامه شرف الدین علی یزدی و دیوان انوری*.

امید که با یاری خانواده مرحوم صدوقی و همکاری مجمع ذخائر اسلامی، فهرست کامل نسخه‌های خطی این کتابخانه در دسترس پژوهندگان قرار گیرد تا ارزش و قدر گرد آورنده این مجموعه، بیش از پیش شناخته شود و با انتشار اطلاعات نسخه‌ها، برگ‌های زرین دیگری از تاریخ فرهنگ و ادب و هنر ایران به ویژه یزد، در پیش روی مشتاقان گذاشته شود.

۱. همان، ص ۹۵.